

***n*-ILISTEST INFINIITSETEST VERBIVORMIDEST SOOME-UGRI KEELTES**

Filoloogiateaduste kandidaat H. Rätsep

Eesti keele kateeder

Soome-ugri keeltes on kõige produktiivsemaks infiniitsete verbivormide tunnuseks *-m*. Esinemissageduselt järgneb talle *-t*. Kolmandaks ulatuslikult levinud tunnuseks on *-n*, mis puudub ainult lapi ja handi keeles. *n*-ilist infiniitiivi näeme permi keeltes ja mansi ning ungari keeles. *n*-ilised partitsiibid on läänemeresoome ja mordva keeltes ning mansi keeles. *n*-ilist gerundiumi kasutatakse mari, mansi ja eesti keeles.

Alljärgnevas püütakse anda ülevaade *n*-ilise formandiga infiniitsete verbivormide esinemisest üksikuis soome-ugri keeltes ja teha mõned järeldused selle formandi päritolu ning üksikute vormide kujunemise käigu kohta.

Liivi keeles esineb *n*-iline infiniitne verbivorm mineviku-partitsiibina. Ta tunnuseks on ühesilbilistel (ida-liivis ka kahesilbilistel) verbitüvedel singularis *-nd*, pluuralis *-nãd*. Kahe- ja enamasilbilistel tüvedel on singularis *-(ã)n*, pluuralis *-nd* või *-nãd*. Näiteks: *sãl um võñd sũr sañgdã mešã* (näited on pärit Tartu Riikliku Ülikooli soome-ugri keelte kateedri kogudest; SÜ 48, lk. 1) 'seal on olnud suur tihe mets'; *tãmppã ma õob je'nñã lãõlãn* (ibid.) 'täna ma olen palju laulnud'; *siz ãt amat kũolãn d* (ibid., lk. 7) 'siis on kõik surnud'; *mẽg õom lãlanãd* (ibid., lk. 158) 'me oleme laulnud'.

Lähtevormideks on singularis **-nut*, pluuralis **-nu'tet*.¹ Praegused ainsuse ja mitmuse vormid võivad olla nii häälikuseaduslikud kui analoogilised. Arenemist **-nut* > *-nd* > *-n* on võimalik foneetiliselt seletada. Kui teise kinnise silbi vokaal on helilise konsonandi naabruses, ta kaob. Tavaliselt toimub see siis, kui esimeses silbis on pikk vokaal. Analoogia alusel siirdus vokaali kadu enamasilbilistesegi

¹ L. Kettunen, Hauptzüge der livischen Laut- und Formengeschichte, Helsinki 1947, lk. 87.

sõnadesse. Pärast vokaali kadu kadus *D*.² On arvatud, et *D* kadu tugines mõnede nimisõnade ainsuse ja mitmuse suhte analoogiale, näiteks *sõmalD* : *sõmal* 'samblad : sammal'. Siit siis *lu'ggânD* : *lu'ggân* 'lugenud (pl.) : lugenud (sg.)'.³ Analoogia otsituse tõttu on selline põhjendus vaevalt usutav.

On näidatud, nagu oleksid pelga *n*-iga vormid pärit partitsiibi essiivist, siis *andân* < **antanna*.⁴ Et sellised essiivid on liivi keeles haruldased, siis tuleb ka seda seisukohta pidada väheusutavaks.

L. P o s t i arvates võisid pluuraliivormid tekkida sel teel, et singulariivormile lisati pluuralitynnus *-D*⁵, kusjuures eeskujuks oli juba eespool esitatud nimisõnade ainsuse-mitmuse suhe, nüüd ainult vastupidi. Kuid sel puhul jääb lahtiseks küsimus, kuidas moodustus pluraal neist verbitüüpidest, kus singularis oli juba *-nD*. Pealegi on häälikuseaduslik areng **antanudet*» *ândand* 'andnud' täiesti võimalik.⁶

Isikulise tegumoe mineviku partitsiibi tunnuseks e e s t i k i r j a k e e l e s on *-nud*. Sellel verbivormil võivad olla ka gerundiumi funktsioonid. Kui partitsiibil on substantiivne varjund, siis võib ta esineda tunnusega *-nu*.

Näiteid: *aga see ei h u v i t a n u d v a n a h ä r r a t n ä h t a v a s t i p õ r m u g i* (Tammsaare, Tõde ja õigus II, Tallinn 1954, lk. 13); *p ä r a l e j õ u d n u d, m õ t l e s I n d r e k v a g u n i s t l a h k u d a ü h e s v i i m a s t e g a . . .* (Tammsaare, Tõde ja õigus II, lk. 6); *k u l d m e d a l i g a l õ p e t a n u i d o l i m e i e k o o l i s m i t u*.

Vanemas kirjakeeles esineb järjekindlalt *-nut*. Hornungist alates hakkab kirjakeeles esinema *-nud* paralleelselt *nd*-ga (viimane küll harvemini) ning alles käesoleva sajandi teisel veerandil näeme *nud*-tunnuse üldist esinemist eesti proosakeeles.

Enamikus eesti murretes on mineviku partitsiibi tunnus lühenevad. Säilinud on *nud*-tunnus vaid Põhja-Tartumaa murrakuis. Põhjaeesti murretes (ka rannamurdes) esineb üldiselt *-nuD* > *-nD*. Läänemurdes on *nuD*-tunnusest säilinud kas *-nD* või *-n*, vastavalt verbitüübile. Keskmurde alal on teatud tüüpides isegi *-n* kadunud. Lõunaeesti murretes on tunnuseks *-nu*, võru murdes *-nu?*

Lõunaeesti mineviku partitsiipi peab P. A r i s t e pärinevaks **nuk*-, **nük*-vormist. Siia liidab ta ka Viru-Nigula *oppinu*-, *mennü*-taolised vormid. Substantiveerunud *k*-ta partitsiipide teket seletatakse järgmiselt: et paradigmaatiliste suhete kujunemisel singulari ja pluraali nominatiiv langesid kokku, siis ajendas kadu selliste sõnade

² L. Posti, Grundzüge der livischen Lautgeschichte, Helsinki 1942, lk. 274.

³ L. Posti, op. cit., lk. 274; L. Kettunen, Hauptzüge der livischen Laut- und Formgeschichte, Helsinki 1947, lk. 87.

⁴ E. A. Tunkelo, Vepsän äännehistoria, Helsinki 1946, lk. 405.

⁵ L. Posti, ibid.

⁶ Vrd. L. Posti, op. cit., lk. 274.

analoogia, kus singulari nominatiiv lõppes *u*-ga, aga *-d* oli pluraali tunnuseks.⁷

-nuD > -nD > n on foneetilistel põhjustel täiesti mõistetav, sest dentaal pole sõna lõpul konsonandi kõrval selgesti kuuldav. P. Ariste on asja seletanud veel foneetilisemalt: ta oletab vahepeaise astmena nasaliseerunud dentaali (*-nD̄*).⁸ Foneetika seisukohalt on see muutus muidugi võimalik, kuid kas *-nD̄*-lise vaheastme oletamine on obligatoorne? Nähtus on võrdlemisi laialdane, ei piirdu eesti keelega, kui palju on meil aga näiteid *D̄*-st.

Vadja keeles on mineviku aktiivse partitsiibi tunnusteks lääne-vadja murdes *-nu*, *-nnu*; kreevini murdes *-nd*, *-nt*; ida-vadja murdes *-nug*, *-nnug*; pluraalis *-nūd*, *-nnūd*. Kui vastav vorm esineb öeldistaitena, siis on ta ka singularis *D*-line. Näiteid: *täll_eli tü-tär jännü* (L. Kettunen — L. Posti, Näytteitä vatjan kielestä, Helsinki 1932, lk. 16) 'tal oli tütar jäänud'; *eväd nähnnūd* (L. Kettunen, Vatjan kielen äännehistoria, Helsingissä 1930, lk. 52) 'nad ei näinud'; *en peittännüg* (L. Kettunen, ibid., lk. 50) 'ma ei peitnud'. Kreevini murdes: *jättänd* 'jätnud', *nielent* 'neelanud'.

Selle vadja partitsiibi tunnuse kohta on kaks seisukohta. L. Kettunen on seisukohal, et *t*-ta vormid pärinevad *t*-listest vormidest. Pluraalis esinev *-D* on pluraali tunnus. Mis puutub ida-vadja *g*-listesse vormidesse, siis siin pole *g* algupärane. Sarnasus *k*-lõpulistele sõnadega võis põhjustada vormide segunemise. Võib-olla on siin tegemist ka preesensi eitavate vormide mõjuga. Ta arvab, et selline *t* ja *k* segunemine on toimunud ka lääne-vadja murdes, hiljem aga klusiil kadus.⁹

L. Kettuneni arvates võis vadja keeles dentaal rõhutu ja kaasrõhulise silbi järel kaduda, seega oleks *t* kadu partitsiibis õigus-tatud.

P. Ariste on arvamusel, et *k* sõna lõpus oli üldvadjaline. Teiste murrete vormid põlvnevad *k*-listest vormidest, sest vadja keel ei tunne *t* kadumist sõna lõpul.¹⁰

Nagu näeme, on küsimuse tuum selles, kas vadja keeles võis kaduda sõnalõpuline *t* või ei. Selles osas vajaks küsimus ka lähemat uurimist.

Kreevini *d*-liste vormide puhul on oletatud Saaremaa siirdlaste mõju. P. Ariste suulisel teatel ei tule Saaremaa eestlaste mõju kõne alla, küll aga on tõenäoline, et koos vadjalastega viidi Läti

⁷ П. Аристе, Состоялся ли в южно-эстонских диалектах переход конечного *t* в гортанный взрывной? Eesti NSV Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, Filoloogilised teadused 4, Tartu 1947, lk. 31.

⁸ P. Ariste, Hiiu murrete häälikud, Tartu 1940, lk. 163.

⁹ L. Kettunen, Vatjan kielen äännehistoria, Helsingissä 1930, lk. 50—53.

¹⁰ П. Аристе, Состоялся ли в южно-эстонских диалектах переход конечного *t* в гортанный взрывной?, lk. 30.

alale ka osa isureid. Nende keelest võis siis pärineda mineviku partitsiibi lõpus olev *d*.

Isuri keeles on aktiivi mineviku partitsiibi tunnuste varian did järgmised: *-nt* — soikkola murdes *h* ja *t* järel ning helitu konsonandiga algava sõna ees; *-nd* — muudes asendites soikkola murdealal; *-nut*, *-nüt* — harvemini (Kaporjes), *-t* — näiteks *sānt* ~ *sāt* 'saanud', *antānt* ~ *antat* 'andnud' (V. P o r k k a, Ueber den ingrischen Dialekt, Helsingfors 1885, lk. 58, 104). Näiteks: *poiga saānō : en nāht* (A. S o v i j ä r v i, Foneettis-äännehistoriallinen tutkimus Soikkolan inkeroismurteesta, Helsinki 1944, lk. 222) 'poiss ütleb: ei näinud'; *miks siä teid, nīη cuim miä en kās kēnd?* (ibid.) 'miks sa tegid nii, nagu mina ei käskinud?'; *ei voijja lōūtā, ku ei t unt ent kenkā* (ibid., lk. 227) 'ei või leida, kuna keegi ei tundnud'; *varas käi, hāan ei nāhn üt* (V. P o r k k a, op. cit., lk. 143) 'varas käis, tema ei näinud'.

Isuri partitsiibi tunnuse singulari nominatiivis on toimunud tavaliselt sisekadu (välja arvatud kaporje murrakus) nagu äürämöis- ja savakkomurdes, savo ida- ja lõunamurrakuis ning põhjaeesti murdeiski.

Aktiivi mineviku partitsiibi tunnuseks soome kirjakeeles on *-nut*, *-nyt* (mitmuses *-neet*). *s*-, *l*-, *r*-ga lõppeva verbitüve järel on *n* assimileerunud eelneva konsonandiga. Näiteks: *olenhan minä sitäkin yrittānyt* (A. T i m o n e n, Karjalasta Karpaateille, Petroskoi 1948, lk. 4) 'olen ju mina sedagi üritanud'; *sen seinähirret eivät olleet vielä ehtineet tummua* (N. J a a k k o l a, Pirttijärven rantamalla, Petroskoi 1949, lk. 15) 'selle seinapalgid ei olnud veel jõudnud mustaks muutuda'.

Soome murretes esineb tunnus *-nut*, *-nüt* vaid Etelä-Pohjanmaal, alasatakunna murdes, tornio murdes ja savo idamurrakuis.

Eelmisest on arenenud Savo lõunaosa ja Leningradi oblasti loodeosa murrakute sisekaolised vormid, näiteks: *mie on s ā n t* 'mina olen saanud' (L. K e t t u n e n, Suomen murteet III, lk. 66—67). Selle kõrval on ka passiivi partitsiibiga sarnaseid vorme, nagu: *se mies on tehtö* 'see mees on teinud' (L. K e t t u n e n, ibid.). Viimaseid on seletatud kaht viisi. L. K e t t u n e n arvab, et siin on tegemist vääranaloomisega, s. o. et vokaalilised vormid näisid passiivis täielikumatena, siis ka aktiivis lisati *u* ~ *ü* täielikumate vormide saamiseks. ¹¹ M. R a p o l a arvates on *t*-järgne vokaal tekkinud seoses sisekaoga, nimelt *u* ~ *ü* siirdus metateesi tõttu sõna lõppu. ¹² Esimene seletus tundub olevat loomulikum.

Üldisem on soome murdeis lõpukonsonandita partitsiip. Seda kohtame soome lääne- ja põhjamurdeis, näiteks: *nāhnu?* 'on näinud' (L. K e t t u n e n, Suomen murteet III, lk. 67). Sellised vor-

¹¹ L. K e t t u n e n, Suomen murteet III, lk. 67.

¹² M. R a p o l a, Virittäjä 1927, lk. 39.

mid on levinud ka savo murdealale. E. A. Tunkelo on arvamusel, et need vormid lähevad tagasi *t*-listele vormidele, kusjuures *t* on assimileerunud hiljem järgneva sõna alguskonsonandiga.¹³ Neid vorme võib pidada ka *k*-liste vormide järglasteks. Võrreldagu kas või lõuna-eessti murde ja vadja keele vastavaid larüngaalklusiililisi vorme.

Savo murdes on tavaline essiivne partitsiip, tunnusega *-na*, *-nä* või *-na*, *-nä*. Seega savo *tullunna* < **tullutna*.¹⁴

Edelamurretes esineb ainult *n*-iline partitsiip. Näiteks: *mi-ηktäh-den mnä. olè joutun fa-ηgila* (L. Kettunen, Suomen murteet I, lk. 1) 'mispärasst ma olen sattunud vanglasse'.

Soome vanemas kirjakeeles on nii *t*-lisi kui *t*-ta vorme, sest *t* oli edelamurdeis *-nut*, *-nüt* lõpult (kui teda seal üldse on olnudki) juba 1500-ndate aastate paiku laialdaselt kadunud. Alates piiblitõlkest hakatakse *t*-lisi partitsiivivorme juurutama soome kirjakeelde, nagu üldse „täielikumad vormid” leidsid sel ajal tee kirjakeelde.¹⁵ On kindel, et soome keeles olid varem olemas **nut*-, **nüt*-lised vormid. Kas samaaegselt esines ka **nuk*-, **nük*-lõpuline partitsiip, on küsitav.

Karjala keeles on aktiivi mineviku partitsiibi tunnuste variante väga palju. *-nut*, *-nüt* esineb päriskarjala lõunamurrakuis, kuid mõnikord ka põhjamurrakuis. Näiteks: *lienöv kyllici ken kää nüt* (J. Kujola, Karjalan kielen opas, Helsinki 1922, lk. 26) 'on vist mööda keegi käinud'. *nud*-, *nüd*-variandi kohta esineb näiteid vaid päriskarjala mäntyselkä murrakust. Näiteks: *go jo i poannud morzeiñ* (J. Kujola, op. cit., lk. 30) 'vaat, juba on põgenenudki mõrvoja'. *-nu*, *-nü* kohta on näiteid A. Genetzilt: *lienöv ajanu* (H. Ojansuu, Karjala-aunuksen äännehistoria, Helsinki 1918, lk. 15) 'on vist sõitnud'. *-nun*, *-nün* esineb nii päriskarjala lõuna- kui ka põhjamurrakuis, näiteks: *mie em m ü ö n ü ñ* (J. Kujola, op. cit., lk. 35) 'ma ei müünud'.

Tunnuse lõpul olev *n* pärineb essiivi lõpust. Tunnus ise on tekkinud kontraheerumise teel.

nuh-, *nüh*-sufiksit näeme aunuse murdes. Näiteks: *ed-go sinä ole vie tiedänüh* täh aigah sai (J. Kujola, op. cit., lk. 40) 'kas sa pole senini veel teadnud'.

Tunnuse lõpul oleva *h* päritolu kohta oli E. N. Setälä arvamisel, et see põhineb mingil analoogial, kahtlemata *h*-lõpulistele sõnade omal.¹⁶ H. Ojansuu järgi eeldavad sellised vormid *t*-ta kuju. *h* kuulus algul refleksiivsesse muutmisse. *t* kadu on toimunud väga

¹³ E. A. Tunkelo, Virittäjä 1939, lk. 171.

¹⁴ Vrd. E. A. Tunkelo, Vepsän äännehistoria, lk. 405.

¹⁵ Vrd. M. Rapola, Äännehistoriallinen tutkimus Abraham Kollaniuksen lainosuomennosten kielestä, Helsinki 1925, lk. 69.

¹⁶ E. N. Setälä, Yhteissuomalainen äännehistoria, Helsingissä 1899, lk. 86.

varakult.¹⁷ E. A. Tunkelo arvates on *h* üldistunud vokaaltüvest singulari nominatiivi.¹⁸ Viimane seisukoht oleks muidu kõige tõenäolisem, kuid just aunuse murdes on vokaaltüvi praegu diftongiline, *h* puudub. Võib-olla oli üldistumine varasem.

-*n*, (-*n̄*) on karjala murrakuis päris tavaline. Näiteks: *vain poika ei šitā uškon* (J. Kujola, op. cit, lk. 16) 'poiss aga ei uskunud seda'. On arvatud, et *n*-i tekke lähtekohaks oli essiiv.¹⁹

-*nt* esineb päriskarjala põhjamurdes (Suistamos) kitsal alal ja harva, näiteks: *eule sattunt* 'ei ole sattunud'. E. A. Tunkelo leiab, et *nt*-lised vormid on tulnud karjala keelde edela-soome murdest. Teiselt poolt on seda peetud keele sisemise arengu tulemuseks: *n*-ilisele vormile liitus sandhiline *t*.²⁰ Võib-olla pärinevad aga sisekaolised vormid hoopis vepsa poolelt, kus nad on üldised. Edela-soome mõju oletamine nii kitsal murdealal on enam kui kahtlane.

Lüüdi murdes esineb *nu*-, *nü*-, *nnu*-, *nnü*-line mineviku partitsiip. Näiteks: *ei ni koñz ei kutsunu tatakši* (Lyydiläisiä kielennäytteitä, Helsinki 1934, lk. 1) 'mitte kunagi ei kutsunud isaks'. Paistab, et *-nu* on vepsapärase joon. Karjalast on näiteid selle kohta esitanud vaid A. Genetz, ja on kahtlane, kas need ongi puhtkarjala vormid.

Vepsa keeles on aktiivi mineviku partitsiibi tunnuse variandid järgmised: *-nd*, *-nd* — kesk- ja lõunavepsa murdes liitverbivormides ning predikatiivina, kui järgneb paus või heliline häälik; *-nd'* — samas, kui eelneb *i* või *i*-lõpuline diftong; *-nt* — samas, helitu hääliku ees; *-nt'* — samas, helitu hääliku ees *i* järel; *-nu*, *-nü* — kõikjal siis, kui partitsiip esineb atribuudina või muis adjektiivseis funktsioonides; äänisvepsa murdes ja särgjärve murrakus esineb ta alati, samuti on ta ainuõige vepsa kirjakeeles; teda näeme ka refleksiivses konjugatsioonis; *-n* — tarvituspriirkond on väike, esineb kohati kesk- ja lõunavepsa murdes. Lausenäiteid: *ed g'on d* (E. A. Tunkelo, Vepsän äännehistoria, lk. 122) 'sa ei joonud'; *edik otant kirvest?* (E. A. Tunkelo, ibid., lk. 122) 'kas sa ei võtnud kirvest?'; *jäl'ges löumad radod hän oli surdnu* (M. Hämläinen — I. F. Andrejev, Vepskijan kelen grammatik, Leningrad 1934, lk. 42) 'raske töö järel ta oli väsinud'; *i andan maidod* (E. A. Tunkelo, Vepsän äännehistoria, lk. 403) 'ei andnud piima'.

-nd, *-nt* puhul on *u* varakult kadunud. Algupäraselt toimus kadu rõhutus silbis ja üldistus sealt.²¹

Ainult *n*-ilise tunnuse sündimist on seletatud arenguga *nt* (>*nd*)>*n*, kusjuures see toimus samal ajal, kui kadus ablatiivi

¹⁷ H. Ojansuu, Karjala-aunuksen äännehistoria, lk. 15.

¹⁸ E. A. Tunkelo, Vepsän äännehistoria, lk. 211.

¹⁹ Vrd. E. A. Tunkelo, Vepsän äännehistoria, lk. 404—405.

²⁰ Vrd. L. Kettunen, Suomen murteet III, lk. 68—69.

²¹ Vrd. L. Kettunen, Lõunavepsa häälik-ajalugu II, Tartu 1922, lk. 50.

dentaal.²² Hiljem on peetud võimalikuks, et *andan*-tüüpi vormid võivad olla essiivid.²³

Essiivi oletamine paistab olevat natuke raske, kergemini võiks essiivi oletada passiivi partitsiibis, kus ta oleks loomupärasem. Praeguseni näib siiski kõige tõelähedasem olevat *nd* > *n* oletus.

Nagu eelnevast selgub, on *n*-iline partitsiip olemas kõigis läänemeresoome keeltes. Pole kahtlust, et läänemeresoome aluskeeles esines **nut-*, **nüt*-tunnuseline partitsiip. Teiselt poolt, nagu nägime, esineb teatud keeltes ja murretes *n*-ilise partitsiibi lõpul jälgi *k*-klusiilist. Kerkib küsimus, kas meil on õigus pidada neid *k*-lisi vorme läänemeresoome aluskeelest pärinevaks. Võib-olla siiski on õigem arvata, et **nuk-*, **nük*-tunnuseline partitsiip esines mõnedes aluskeele murdeis. Kuid igal juhtumil jääb lahtiseks, miks mõnuaeesti murdes ja vadja keeles on *k*-line partitsiip, aga põhja-eesti murdes, kust pärineb vadja keel, puuduvad sellised vormid. Ehk tuleks õigemaks pidada *k*-liste vormide hilisemat teket? Mis puutub liitsufiksi teise komponendis, siis võib see olla väga hästi deminutiivsufiks.

Mordva keeles on olemas *n̄*-iline mineviku partitsiibi tunnus. D. V. Bubrichi andmeil kasutatakse seda partitsiipi kirjakeeles väga harva.²⁴ See-eest on ta küllalt sage mordva folklooris ja kõnekeeles. Näiteks: *k'il'jen't' alo pur nan' stol' ašt'i* (H. P a a s o n e n, Mordwinische Volksdichtung I, Helsinki 1938, lk. 500) 'kase all seisab kaetud laud'.

Mordva *-n̄* kuulub siia rühma vaid selle eeldusega, et *n*-i palatalisatsioon on sekundaarne. Käesoleval juhul on see tõenäoline, sest ka genitiivi lõpu palataliseerunud *n̄* läheb varasemale palataliseerumata *n*-ile tagasi.²⁵

Mari keeles esineb *n*-tunnuseline gerundium. Näiteks: *m ò ð ã n kajat* (Y. Wichmann, Tscheremissische Texte, Helsingfors 1923, lk. 225) 'nad käivad mängides'.

Mari *n*-ilise gerundiumi suhtes on olnud erinevaid seisukohti. Juba J. Budenz ei pidanud seda tunnuseks, vaid käändelõpuks. Ta oli arvamusel, et mari keeles on gerundiumi tõeline tunnus *d* kadunud ja on säilinud vaid modaallilõpp *-n*.²⁶ Vastupidiselt J. Budenzi arvamusele peab J. Szinnyei *n*-i tõeliseks deverbaleks noomenisufiksiks (ta ühendab selle mordva *n̄*-tunnu-

²² Vrd. L. Kettunen, *ibid.*, I, lk. 47.

²³ Vrd. L. Kettunen, Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus, Helsinki 1943, lk. 508.

²⁴ Д. В. Бубрих, Историческая грамматика эрзянского языка, Саранск 1953, lk. 156.

²⁵ Vrd. J. Szinnyei, Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft, Berlin und Leipzig 1922, lk. 61.

²⁶ J. Budenz, Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana, Budapest 1884—1894, lk. 212.

sega).²⁷ Teda toetab ka Ö. Beke, põhjendades seda järgmiselt: viisimäärused esinevad õige sageli käändelõputa; mordva keeles on ž-tunnuseline gerundium samuti käändelõputa; soome-ugri abessiiv pole muud kui eitava adjektiivi lõputa vorm määrusliku tähendusega.²⁸

Katse mari gerundiumi küsimuse lahendamiseks teisel teel teeb K. Wiklund. Ta võtab oma seletuse aluseks J. Bundenzi seisukohta, et *-n* on vaid käändelõpp. Tema arvamuse järgi pole mari gerundiumi tunnus midagi muud kui genitiivi lõpp, mis oli liidetud verbitüvele. Oma argumentatsiooni ehitab ta üles lapi Kalfjordi ja Helgöy murde *n*-ilistele gerundiumidele, mis on tema arvates samuti genitiivid.²⁹ Mõni aasta tagasi võttis E. Itkonen K. Wiklundi poolt esitatud lapi *n*-ilise gerundiumi lähema vaatluse alla ja andis tõenäolisema seletuse: selle lähtevormiks on olnud *men*-tunnuseline gerundium.³⁰ Seega on K. Wiklundi teooria alus osutunud ebatõenäoliseks, mis asetab ebatõenäolisuse valgusse ka mari gerundiumi genitiivilisuse. Kõige õigemaks tuleb praegu pidada Ö. Beke seletust, et mari *n*-gerundium on käändelõputa.

Komi keeles on infinitiivi tunnuseks *-ni*, kirjakeeles *-ны*, udora murdes *-nis*, jazva murdes *-nî* ja jusva murdes vokaali järel *-n(i)*.³¹ Vanapermi keeles on *-ныс*. Näiteks: *etnam kedžid u žni* (D. Fokos, Nyelvtudományi Közlemények XLIV, lk. 291) 'mul on üksinda külm magada'; *zev ved tani dele ovnis* (Zs. Szendrey, Nyelvtudományi Közlemények XLVI, lk. 206) 'väga raske on ju siin olla'. Vanapermi keeles: *мыс'кыныс* 'pesema'; *вõйпыныс* 'rääkima' (В. И. Лыткин, Древнепермский язык, Москва 1952, lk. 114).

Permi keelte häälikuajalugu näitab, et komi-udmurdli infinitiivi tunnuse lõpul oli latiivi sufiks *-k*, mis kadus juba permi aluskeeles. Seda toetab fakt, et algselt sõna lõpus olnud *i* on sealt kadunud.³² Samuti on permi keeltes sõnalõpuline *k* (kuigi hiljem) kadunud.

Udora murde *nis*-tunnus on õigupoolest infinitiivi tunnus, millele on liitunud singulari 3. isiku possessiivsufiks.³³

Udmurdli keeles on infinitiivi tunnuseks kirjakeeles *-ны*, malmõši, jelabuga ja malmõši-uržumi murdes *-ni*, glazovi ja ufaa murdes *-nî*. Näiteks: *s'ijem berazi izini vidillam* (Y. Wich-

²⁷ J. Szinyei, Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft, Leipzig 1910, lk. 95.

²⁸ Ö. Beke, Cseremiszi nyelvtan, Budapest 1911, lk. 152.

²⁹ K. B. Wiklund, Das Lappische Verbaladverbium und einige andere Kasus des Verbalstammes, Tromsø Museums Skrifter, Vol. II, Oslo 1928, lk. 337—343.

³⁰ E. Itkonen, Das Perfekt des Partizips im Lappischen, Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia XCVII, Helsinki 1950, lk. 280.

³¹ Vrd. Gy. Lakó, A permi nyelvek szóvégi magánhangzói, Budapest 1934, lk. 42—43.

³² Vrd. Gy. Lakó, op. cit., lk. 42.

³³ Ibid.

m a n n, Wotjakische Sprachproben II, Helsingissä 1901, lk. 62) 'pärasť sööki heitsid nad magama'; *kijon kışkam no pegđžinĩ kutskem* (ibid., lk. 155) 'hunt ehmatas ja hakkas põgenema'.

Tunnuse päritolu on samasugune kui komi infinitiivi tunnusel.

Udmurdi keeles on veel teinegi *n*-iline infinitiivne verbivorm. Nimelt on preesensi partitsiibi tunnuseks paralleelselt *is'*-tunnusega *-ono, -ano*. Näiteks: *girono vāumes* (Y. W i c h m a n n, Wotjakische Sprachproben I, lk. 124) 'meie kündvad hobused'.

J. B u d e n z arvas, et sufiksi põhielemendiks on *o* varasema *p* järglasena ja *-n* on deminutiivsufiks.³⁴

Hiljem jõudis K. M e d v e c z k y juba õigele seisukohale, et selles tunnuses on põhiliseks elemendiks verbaalnoomeni sufiks *-on, -an*, kuna *-o* on *nomen possessoris*'e sufiksiks.³⁵

M a n s i keeles on oleviku (mõnikord ka mineviku) partitsiibi tunnuseks *-ná, -n, -nä, -ni*. Enamasti küll põhja-, kesk-lozva ja tavda murdes, sest mujal domineerib selles funktsioonis *p*-line partitsiip. Näiteks: *minné tul, ɣajtné tul* (B. M u n k á c s i, Vogul Népköltési Gyűjtemény I, Budapest 1892—1902, lk. 6) 'minev pilv, jooksev pilv'.

Mõnikord läheneb selle verbivormi tarvitamine infinitiivi tarvitamisele: teda kasutatakse verbaalse eesmärgimäärusena. Sellele juhtis tähelepanu juba V. P ó l a y.³⁶ Näiteks: *ānēm tēnē matēr totēn* (B. M u n k á c s i, Vogul Népköltési Gyűjtemény I, lk. 11)

'too mulle midagi süüa'; *nī v unī pāsē joɣts* (ibid. IV, lk. 369) 'tuli aeg naist võtta'.

Mõnikord lähenevad need vormid ka gerundiumidele, eriti seoses possessiivsufiksiga. Näiteks: *jūlā joɣtnān porāt* (Magyar Neylvör LIV, lk. 92) 'sel ajal kui sa tagasi tuled'.

D. S z a b ó³⁷ pidas tunnust *-nē* latiivi lõpuks. Hiljem ühendati mansi *nē*-tunnus siiski *n*-ilise verbisufiksiga. On võimalik, et lõpul olev vokaal pärineb varasemast latiivi lõpust *-ɣ, -ɣ*.

Võttes aluseks *n*-ilise vormi infinitiivifunktsiooni on A. L ő c s e i jõudnud arvamusele, et mansi keeles oli olemas *nē*-line infinitiiv, mis hiljem diferentseerus teises suunas ja mida hakati kasutama partitsiibina.³⁸ Vist on väär oletada, et *nē*-liste vormide partitsiibifunktsioon on hiljem tekkinud. Tõenäoliselt esines ta juba varem

³⁴ J. B u d e n z, Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana, lk. 188—189.

³⁵ K. M e d v e c z k y, A votják nyelv szóképzése, Nyelvtudományi Közlemények XLI, lk. 434.

³⁶ V. P ó l a y, A vogul infinitivus használata tekintettel a magyarra, Nyelvtudományi Közlemények XXXV, lk. 421—422.

³⁷ D. S z a b ó, A vogul szóképzés, Nyelvtudományi Közlemények XXXIV, lk. 423.

³⁸ A. L ő c s e i, Északi-vogul mondattani kérdések, Nyelvtudományi Közlemények XLVII, lk. 353.

paralleelselt infinitiivifunktsiooniga. Sufiksil on siis olnud varem rohkem ülesandeid.

Ungari kirjakeeles on infinitiivi tunnuseks *-ni*. Näiteks: *pedig a magyar nép évtizedekig nem tudott belenyugodni abba...* (A. Hidas, Petőfi, Ужгород 1949, lk. 198) 'kuid ungari rahvas ei suutnud aastakümneid leppida sellega'.

Infinitiivile võivad liituda ka possessiivsufiks. Näiteks: *mit kell olva snoma „Pesti divatlapban”...* (A. Hidas, Petőfi, lk. 103) 'mida ma pean lugema „Pesti Divatlap'is”.

Tunnuse päritolu kohta on olnud erinevaid arvamusi. J. B u d e n z pidas tõenäoliseks, et *n* on arenenud varasemast *m*-st.³⁹ Hiljem pole see seletus toetust leidnud, sest häälikumuutuse $m > n$ kohta on väga vähe näiteid.⁴⁰ Zs. S i m o n y i lähtus 3. isiku possessiivsufiksistest infinitiivi tunnustest *-nie* jne. Ta näitas, et *nia-*, *nie-* tunnus pärineb $< *nyé-a-$, $*nyé-e-$ tunnusest ning *nom-*, *nod-* tunnus $< *nyé-om-$, $nyé-od-$ tunnusest, sest infinitiivi tunnuse *i*-s peituvat latiivi lõpp *-j*.⁴¹ Hiljem on ta arvamusel, et sufiksi varasem kuju oli $*-né$ ja et *-é*, *-i* on latiivi lõpud.⁴² J. M e l i c h lähtus oma seletuskatses 1.- ja 2.- isikulistest possessiivsufiksistest vormidest. Tunnuse häälikulise külje vaatlusel jõudis ta arvamusele, et *n*-ilised vormid on vanemad \acute{n} -ilistest vormidest. $n > \acute{n}$ on toimunud alles ungari keele arenemise ajaloolisel ajal.⁴³ Tema järgi oli infinitiivi tunnuseks vanaungari keeles *-nu* ~ *-nū*. Selle tõrjus hiljem välja kolmanda isiku possessiivsufiksiline vorm *-ni* ($< *nē$).⁴⁴ Sufiksis esinev vokaal *u* on eelungari latiivi lõpu *-kš* ~ *-kš* järglane. Eelungari ajal oli sufiksiks siis *-nškš* ~ *-nskš*.

Selline on tänapäeva seisukohalt *n*-sufiksistest infinitiivsete verbivormide rühm soome-ugri keeltes. Kõigi nende sufiksistest kokku kuuluvuse selgitamine nõudis ligi poolteist aastasada.

Esimesi tulemusi soome-ugri keelte infinitiivsete vormide võrdlemises saavutas ungarlane Samuel Gyarmathi, kes muuhulgas kõrvutas esmakordselt udmurdi ja komi infinitiivi tunnuse *-ni* ungari infinitiivi tunnusega.⁴⁵ F. B o l l e r laiendas *n*-iliste infinitiivsete vormide rühma: ungari ja permi keelte infinitiivi tunnusega ühendas ta

³⁹ J. B u d e n z, Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana, lk. 208.

⁴⁰ Vrd. J. S z i n n y e i, Alaktani adalékok, Nyelvtudományi Közlemények XXXIII, lk. 246.

⁴¹ Zs. S i m o n y i, A magyar határozók II, lk. 291.

⁴² Vrd. S. S i m o n y i, Die ungarische Sprache, Strassburg 1907, lk. 335–336.

⁴³ J. M e l i c h, A főnévi igenév képzőjéről, Nyelvtudományi Közlemények L, lk. 271.

⁴⁴ Ibid., lk. 273.

⁴⁵ S. G y a r m a t h i, Affinitas linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis Grammaticae demonstrata, Göttingae 1799, lk. 183.

soome *nut-*, *nyt-* tunnuse *n-i*.⁴⁶ Seejärel O. Donner sidus mari *n*-ilise gerundiumi ungari-mansi-permi *n*-iliste infiniitsete vormidega.⁴⁷ J. Budenz i soome-ugri keelte võrdlevas morfoloogias pole esitatud üldse soome-ugrilist *n*-tunnust, kuigi ungari ja permi ning ka teiste soome-ugri keelte *n*-iliste vormide kokkukuuluvusele oli juba varem viidatud. J. Budenz püüdis *n*-ilisi vorme esitada kas *m*-iliste vormide variantidena (permi ja ungari infiniitiivid) või momentaanse *m*-sufiksi teisenditena (mansi, mari, läänemeresoome ja mordva *n*-sufiks). J. Szinyei ei jaganud Budenzi ja mõnede tema õpilaste arvamust *n*-i päritolu kohta soome-ugri-ist *m*-ist. Ta käsitas kumbagi omaette soome-ugri-ist tunnuse.⁴⁸ J. Szinyei seisukohad on jäänud üldjoontes kehtima tänapäevalgi, kuigi tema poolt toodud materjal oli napp ja paljudki *n*-ilised infiniitsed verbivormid puudusid.

n-iliste infiniitsete verbivormide ühendamisel on sünenud ka kahtlusi, mida on tekitanud *n*-iliste vormide erinevad funktsioonid eri keeltes. Funktsiooniline eripärasus ei peaks aga takistama nende kokkukuulumist. Raskendavaks osutus ka asjaolu, et *-n* esineb liit-sufikseis, mille järelkomponent võib olla erineva iseloomu ja päritoluga nii nominaalne tuletussufiks kui ka käändelõpp. Seegi ei takista meid *n*-ilisi vorme päritolult ühisesse rühma asetamast, sest infiniitsete verbivormide tunnustele võis hiljem liituda mitmesuguseid sufikseid, ja käändelõpped on nende varasemate funktsioonidega vägagi sobivad.

Seega kõigest raskendavaist asjaoludest hoolimata julgeme arvata, et siin esitatud *n*-ilised infiniitsete verbivormide tunnused moodustavad päritolult ühise tunnuserühma.

Toome veel mõned kaalutlused *n*-iliste infiniitsete verbivormide kujunemise aja kohta.

n-ilised infiniitsed verbivormid esinevad tänapäeval soome-ugri keeltes nii infiniitviidena ja partitsiipidena kui ka gerundiumidena. Infiniitvideks on nad permi keeltes, mansi ja ungari keeles. Infiniitvide väljakujunemise ajal tuleb oletada tihedat kontakti permi ja ugri keelte vahel. Mis puutub handi keelde, siis see kas seisis sel ajajärgul otsesest kontaktist kõrval või on tas hiljem *n*-iline infiniitvi kadunud. Mansi infiniitvi ülesannet täitis varem *n*-iline infiniitne verbivorm. Et aga sel oli palju ülesandeid, siis infiniitvi funktsioonide osas asendas teda uematekkeline *ηkβe*-tunnuseline vorm, mis oli algselt finiitne verbivorm.

Läänemeresoome keelte *n*-ilise mineviku partitsiibi kujunemine toimus läänemeresoome aluskeeles tiheda kontakti ajal mordva

⁴⁶ F. Boller, Die Conjugation in den finnischen Sprachen, Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-hist. Classe, XIV köide, I ja II vihik, Wien 1855, lk. 335.

⁴⁷ O. Donner, Die gegenseitige Verwandtschaft der finnisch-ugrischen Sprachen, Helsinki 1879, lk. 155.

⁴⁸ J. Szinyei, Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft, lk. 81—82.

keelega. Varem täitis ta aset vist *m*-iline partitsiip, mille hiljem *n*-iline partitsiip peaaegu täiesti välja tõrjus. Ainult põhjarühmas säilis *m*-iline partitsiip kitsas tarvituspiirkonnas. Mansi keele *n*-iline partitsiip on olevikuline ja tekkis iseseisvalt samast *n*-ilisest verbaalnoomeni tunnusest. Eesti keele *n*-iline gerundium on lähtunud *n*-ilisest partitsiibist ja arenenud välja juba ühe keele piirides, eeskujuna *u*-line gerundium. *n*-iline gerundium mari keeles ei ulatu kaugemale mari keele eraldielu ajast. Mansi *n*-iline gerundium on iseseisvalt tekkinud.

n-iliste infiniitsete verbivormide kaugemaid eelkäijaid olid *n*-sufiksilised verbaalnoomenid.⁴⁹ Viimased polnud aga mitte ainult infiniitsete verbivormide, vaid ka mõnede finiitsete verbivormide lähtekohaks. Siia kuulub näiteks mari *n*-iline preteeritum, *n*-iline preesens mansi keeles ja samuti ungari singulari preesensi 3. pöörde *-n* ning pluurali 3. pöörde *-nak, -nek*.

Niisiis *n*-ilised infiniitsed verbivormid, lähtunud ühistest eeldustest — *n*-ilistest verbaalnoomenitest, on arenenud eri keeltes eri aegadel erinevat teed, teinud läbi erinevaid muutusi, kuid pole kahtlust, et nad kõik kokku moodustavad geneetiliselt ühise grupi. Hoolimata praegustest vormilistest eripärasustest pole mingit alust üksikute vormide eraldamiseks sellest rühmast, samuti nagu pole alust vaadelda mõningaid *n*-ilisi vorme *n*-ilise lokatiivi või genitiivi järglastena. Seda arvamast takistavad meid juba soome-ugri keelte infiniitsete verbivormide ühised moodustustüübid.⁵⁰

*

⁴⁹ Vrd. T. Lehtisalo, Über die primären uralischen Ableitungssuffixe, Helsinki 1936, lk. 123—129.

⁵⁰ Viimastest vt. H. Rätsep, Läänemeresoome keelte *t*-lise infinitiivi päritoluga seoses olevaid probleeme. Emakeele Seltsi Aastaraamat I, Tallinn 1955, lk. 152, 157.

ОБ ИНФИНИТНЫХ ГЛАГОЛЬНЫХ ФОРМАХ С ПРИЗНАКОМ -n В ФИННО-УГОРСКИХ ЯЗЫКАХ

Канд. филол. наук Х. Рятсеп

Кафедра эстонского языка

Резюме

В статье дано описание употребления инфинитных глагольных форм с признаком *-n* в финно-угорских языках, а также сделаны известные выводы относительно происхождения и формирования этого признака.

Признак *-n* с точки зрения употребительности занимает третье место среди других инфинитных формантов — его нет лишь в саамском и хантыйском языках.

Во всех прибалтийско-финских языках имеется форма причастия прошедшего времени на *-n*, причем это причастие образует в этих языках различные варианты.

В прибалтийско-финском языке-основе этот признак имел форму **-nut*, **-nüt*, причем примыкающая к *-n* часть признака *-ut*, *-üt* имела значение деминутивного суффикса.

В мордовском языке также встречается форма причастия прошедшего времени с признаком *-n'* (< **-n*).

В марийском языке употребляется деепричастие с признаком *-n*. Автор статьи не разделяет мнения К. Б. В и к л у н д а относительно того, что это *-n* является окончанием родительного падежа, и присоединяется к точке зрения Э. Б э к э, который считает, что *-n* является признаком деепричастия, в то время как падежное окончание в этой форме вообще отсутствует.

В пермских языках употребляется инфинитив с формантом *-ni*, причем *-ni* является слитным, сложным суффиксом: первая часть этого суффикса является глагольным признаком формы инфинитива, а второй компонент *-i* — это остаток древнего падежного окончания на *-k*. В удмуртском языке встречается, кроме того, причастие настоящего времени на *-ono*, *-ano*, в котором конечное *-o* является суффиксом слов, относящихся к *nomen possessoris*.

В маньсийском языке также наблюдаются инфинитные формы с признаками *-nā*, *-n*, *-nā*, *-ni*, которые выполняют роль как причастий и деепричастий, так и инфинитивов. Автор придерживается той точки зрения, что вначале в маньсийском языке существовала общая форма инфинитива с признаком *-n*, в то время как форма с признаком *-nŋkβe* имеет более позднее происхождение.

В венгерском языке инфинитив имеет признак *-ni*. В довенгерский период этот суффикс имел форму *-nskš*, *-nskš*, причём *-kš ~ kš* — окончание латива. В современном венгерском языке признак *-ni* является соединением признака инфинитива с притяжательным суффиксом 3-го лица.

На основании произведенного анализа автор статьи приходит к выводу, что формирование признака *-n* в формах инфинитива следует относить к тому времени, когда между пермскими и венгерским языками существовал тесный контакт. Причастие на *-n* в прибалтийско-финских языках оформилось в период совместного существования прибалтийско-финских и мордовских языков. Все другие варианты в отдельных языках имеют более позднее, местное происхождение.

Все инфинитные формы на *-n* имеют единое происхождение: они восходят к отглагольным существительным на *-n*. В различных языках в то или иное время развитие их принимает различные формы, но по происхождению они образуют одну общую группу, и потому нет никакого основания связывать их происхождение с отдельными падежными формами на *-n*.